

LAGRÅDET

Utdrag ur protokoll vid sammanträde 2018-08-30

Närvarande: Justitieråden Kerstin Calissendorff, Erik Nymansson och Thomas Bull

Ny ordning för att främja god sed och hantera oredlighet i forskning

Enligt en lagrådsremiss den 20 juni 2018 har regeringen (Utbildningsdepartementet) beslutat inhämta Lagrådets yttrande över förslag till

1. lag om prövning av oredlighet i forskning,
2. lag om ändring i högskolelagen (1992:1434),
3. lag om ändring i offentlighets- och sekretesslagen (2009:400).

Förslagen har inför Lagrådet föredragits av kanslirådet Magnus Granlund, biträdd av ämnesrådet Carolina Östgren.

Förslagen föranleder följande yttrande av Lagrådet:

Allmänt

Lagrådsremissen avser en ny lag med bestämmelser om ansvar för att forskning utförs i enlighet med god forskningssed och om prövningen av oredlighet i forskning. Allvarliga avvikelser från god forskningssed som består i fabricering, förfalskning eller plagiering vid planering, genomförande eller rapportering av forskning och som begås med uppsåt eller av grov oaktsamhet föreslås benämnas oredlighet i forskning. Bl.a. statliga universitet och högskolor, övriga statliga myndigheter, statliga bolag och stiftelser, kommuner och landsting som bedriver forskning föreslås bli skyldiga att överlämna misstankar om oredlighet i forskning till en ny myndighet.

Förslaget till lag om prövning av oredlighet i forskning

Lagens rubrik

Lagen föreslås få benämningen "lag om oredlighet i forskning". Emellertid avspeglar benämningen inte till fullo lagens reglering eftersom lagen även innehåller bestämmelser om forskningshuvudmannens och den enskilde forskarens ansvar för att forskning utförs i enlighet med god forskningssed. Lagrådet föreslår att den istället benämns "lag om ansvar för god forskningssed och prövning av oredlighet i forskning".

1 §

Lagrådet föreslår att paragrafen får följande lydelse:

Denna lag innehåller bestämmelser om forskares och forskningshuvudmäns ansvar för att forskning utförs i enlighet med god forskningssed.

Lagen innehåller också bestämmelser om förfarandet vid prövning av frågor om oredlighet i forskning.

2 §

Lagrådet föreslår att paragrafen får följande lydelse:

I denna lag avses med

forskningshuvudman: en statlig myndighet eller en fysisk eller juridisk person i vars verksamhet forskning utförs, och

oredlighet i forskning: en allvarlig avvikelse från god forskningssed i form av fabricering, förfalskning eller plagiering som begås med uppsåt eller av grov oaktsamhet vid planering, genomförande eller rapportering av forskning.

3 §

I punkten 5 anges att även forskning som bedrivs av aktiebolag, handelsbolag, ekonomiska föreningar och stiftelser där kommuner eller landsting utövar ett rättsligt bestämmande inflytande ska omfattas av lagens tillämpningsområde. Även om det f.n. inte tycks finnas någon ideell förening som uppfyller kravet på en kommuns eller ett landstings inflytande som bedriver forskning bör under den fortsatta beredningen övervägas om också ideella föreningar bör omfattas.

6 §

Enligt paragrafen ska en forskningshuvudman som får kännedom om en misstanke om oredlighet i forskning i den egna verksamheten, överlämna handlingarna i ärendet för prövning av den nämnd som avses i 7 §. Paragrafen ger således intryck av att varje misstanke, oavsett vem som har en sådan misstanke och oavsett dess styrka, ska föranleda huvudmannen att agera på det sätt som föreskrivs. Av lagrådsremissen framgår dock att detta inte är avsikten. Där anges i stället att forskningshuvudmannen måste bedöma om ett

visst förfarande utgör misstänkt oredlighet i forskning. Om så är fallet inträder skyldigheten för forskningshuvudmannen att överlämna handlingarna i ärendet till nämnden.

För att åstadkomma en bättre överensstämmelse med vad som anges i remissen bör paragrafen få följande lydelse, jfr 6 § bidragsbrottslagen (2007:612).

Om det kan misstänkas att oredlighet i forskning har förekommit i en forskningshuvudmans verksamhet, ska forskningshuvudmannen överlämna handlingarna i ärendet för prövning av den nämnd som avses i 7 §.

7 §

I paragrafen anges att Oredlighetsnämnden ska pröva frågor om oredlighet i forskning.

Även om det förekommer, så tillhör det ovanligheten att på detta sätt namnge en nämnd direkt i lagtexten. Det föreslagna namnet signalerar inte på något sätt att det är en nämnd som prövar frågor om oredlighet inom just forskningsområdet. Namnet i sig kan leda tanken till att den prövar oredlighet på ett betydligt vidare område än så, rent av oredlighet i största allmänhet. Ett förhållandevis stort antal remissinstanser har också föreslagit andra namn på nämnden och gemensamt för dessa förslag är att forskningsanknytningen har lyfts fram.

Mot bakgrund av vad som nu anförts bör namnfrågan övervägas på nytt.

8 §

Paragrafen innehåller regler om preskription. Första stycket anger en preskriptionstid om tio år. Av andra stycket följer att om det finns särskilda skäl för en prövning så kan preskriptionstiden i första stycket frångås.

Författningskommentaren till andra stycket exemplifierar "särskilda skäl" med fall där den påstådda oredligheten har haft eller riskerar att få allvarliga konsekvenser för forskningen eller samhället i övrigt (s. 103). För att någon ska vara skyldig till oredlighet i forskning förutsätts att det är fråga om "allvarliga avvikelser" från god forskningssed och att det rör sig om uppsåt eller grov oaktsamhet. Med det senare avses särskilt allvarliga eller klandervärda förfaranden (s. 99). Mot bakgrund av att regleringen gäller förfaranden som i flera avseenden redan ska vara kvalificerade framstår det som oklart vad som avses med andra styckets ytterligare krav på "särskilda skäl". Kommentaren ger inte heller någon konkret vägledning om under vilka omständigheter bestämmelsen är tänkt att tillämpas.

Enligt Lagrådets uppfattning bör författningskommentaren förtydligas under det fortsatta beredningsarbetet. Det kan dessutom övervägas att andra stycket får följande lydelse:

Om det med hänsyn till oredlighetens konsekvenser för forskningen eller samhället finns särskilda skäl gäller inte den i första stycket angivna tiden.

9 §

Paragrafen anger att nämnden ska redovisa sin prövning i ett beslut. Lagrådet föreslår att den får följande utformning:

Oredlighetsnämndens prövning enligt 7 § första stycket ska redovisas i ett beslut.

I de föreslagna 13 och 14 §§ berörs det fallet att nämnden fattat beslut om att allvarliga avvikelser från god forskningssed har förekommit utan att samtidigt ha konstaterat att uppsåt eller grov oaktsamhet varit för handen. Lästa tillsammans med 9 § ger bestämmelserna intryck av att nämnden förväntas redovisa sin prövning av de objektiva rekvisiten i 2 § (allvarlig avvikelse från god forskningssed) även i fall där det från första stund står klart att uppsåt eller grov oaktsamhet inte föreligger och där prövningen alltså kunnat stanna vid ett sådant konstaterande. Detta framgår dock endast indirekt. Vid föredragningen har uppgivits att avsikten inte är att binda nämnden vid en viss ordning för prövningen. Utformningen av de aktuella bestämmelserna bör ses över under den fortsatta beredningen.

12 §

Enligt paragrafens första stycke ska en forskningshuvudman bistå Oredlighetsnämnden med den hjälp och de uppgifter, upplysningar och handlingar om aktuell forskning som nämnden behöver för sin prövning samt vid behov ge nämnden tillträde till de lokaler som har använts vid forskningen.

Det kan sättas i fråga om nämnden verkligen har behov av att få tillträde till just de lokaler som har använts vid forskningen. Såvitt kan bedömas torde nämndens behov främst avse möjligheten att få tillgång till de datorer och annan utrustning som har använts vid forskningen, utrustning som kanske inte finns kvar i de lokaler som har använts.

Om paragrafens första stycke bör få ett annat innehåll mot bakgrund av vad som anförts ovan, kan det förslagsvis få följande i övrigt något förenklade lydelse.

Forskningshuvudmannen ska lämna de upplysningar och handlingar om forskningen som Oredlighetsnämnden begär och ge nämnden tillgång till datorer och annan utrustning som har använts vid forskningen.

13 §

Enligt paragrafens första stycke ska en forskningshuvudman årligen rapportera till Oredlighetsnämnden hur de ärenden som rör den egna verksamheten och som har avgjorts av nämnden har hanterats av forskningshuvudmannen. Enligt lagrådsremissen bör rapporteringen avse eventuella konsekvenser för den eller de forskare som har konstaterats vara ansvariga för oredlighet. Rapporteringen bör också avse eventuella andra åtgärder som vidtagits, t.ex. med anledning av att Oredlighetsnämnden i sitt beslut har konstaterat att det föreligger brister i forskningsmiljön.

Det kan sättas i fråga om en årlig rapportering – oklart under hur många år – är den lämpligaste ordningen. Ett alternativ som bör kunna övervägas är att ange en frist inom vilken en återrapportering ska ske, en frist som i sådant fall bör utgå från när beslutet fått laga kraft. För att fristen inte ska behöva vara alltför lång utan kunna begränsas till t.ex. sex månader, bör skyldigheten att rapportera inte endast avse vidtagna åtgärder utan även åtgärder som forskningshuvudmannen avser att vidta.

14 §

Paragrafen gäller forskningshuvudmannens skyldighet att informera forskningsfinansiärer m.fl. berörda om nämndens beslut i fall där

denna funnit att oredlighet eller en allvarlig avvikelse från god forskningssed förekommit. Med hänsyn till utformningen av 9 § kan den behöva förtydligas (se ovan).

I andra stycket finns en bestämmelse om att informationen även ska innehålla en upplysning om att beslutet får överklagas. Utformningen är olycklig, eftersom den kan förleda mottagaren av informationen att tro att denne har rätt att överklaga. Vid föredragningen har framkommit att avsikten är att påminna mottagarna om att nämndens beslut inte blir slutgiltigt förrän det vunnit laga kraft. Lagrådet föreslår därför att "får" ersätts med "kan komma att".

Förslaget till lag om ändring i högskolelagen

1 kap. 3 a §

I första stycket i paragrafen, som i sak lämnas oförändrad, anges att i högskolornas verksamhet ska vetenskapens trovärdighet och god forskningssed värnas.

I paragrafen införs ett nytt andra stycke i vilket bl.a. upplyses att det i lagen om prövning av oredlighet i forskning finns bestämmelser om forskningshuvudmäns ansvar för att forskning utförs i enlighet med god forskningssed. Av 5 § i den lagen framgår att forskningshuvudmannen har det övergripande ansvaret för att forskningen utförs i enlighet med god forskningssed.

I lagrådsremissen anges att 5 § innebär att forskningshuvudmannen har ett övergripande ansvar för att forskningen utförs i enlighet med god forskningssed under hela forskningsprocessen. Det innebär bl.a. att forskningshuvudmannen har det övergripande ansvaret för att

fortlöpande informera forskande, undervisande, teknisk och administrativ personal om gällande regler. Vidare innebär det att forskningshuvudmannen har det övergripande ansvaret för att de forskare som deltar i forskningen har tillräckliga kunskaper om god forskningssed. I det övergripande ansvaret ingår även att arbeta förebyggande, t.ex. genom att se till att det förs en diskussion om god sed i forskningsmiljöerna, att doktorander får god handledning samt att det finns adekvata verktyg för dokumentation och arkivering av forskning och system för att upptäcka och hantera avvikelser från god forskningssed.

Sedan alla forskningshuvudmän på detta sätt får ett ansvar för att forskningen utförs i enlighet med god forskningssed, kan den frågan ställas om skyldigheten för högskolorna att värna god forskningssed enligt paragrafens första stycke alltjämt har ett självständigt innehåll eller om den bestämmelsen lämpligen bör utgå. Frågan bör behandlas i det fortsatta lagstiftningsarbetet.

Förslaget till lag om ändring i offentlighets- och sekretesslagen

Lagrådet lämnar förslaget utan erinran.